

IZLAND

Evtizedeken át nem beszélt a világ annyit az Atlanti-óceán e távolosó magányos szigetéről, mint a legutolsó évben. Régen legfeljebb tűzhányói valamelyikének kitörése foglalkoztatta az embereket. De ilyen esemény nem történt mostanában. Most először azt hallottuk róla, hogy teljesen elszakad eddigi urától, Dániától. Azután azt olvastuk, hogy angol katonaság szállta meg. Majd megint azt a tervét hozták az újságok, hogy az Egyesült Államokhoz csatlakozik. Legutóbb pedig az Izland és Grönland között lezajlott német-angol tengeri csata terelte reá a figyelmet.

Az angol katonai megszállás, meg a tengeri csata magyarázzák meg, hogy miért fordult feléje a figyelem. Izland az Atlanti-óceán északi felében Európától 1000, Grönlandtól 400 Km távolságban fekszik. Ez utóbbi meg Észak-Amerika kb. 800 Km-re vannak egymástól. Ha tehát az amerikaiak nagyobb biztonságban akarják küldeményeiket Angliába juttatni, akkor jóval rövidebb út kínálkozik Grönlandon és Izlandon át, mint a 6000 Km-nél szélesebb Atlanti-óceánon. Azért tartózkodtak Izland körül az angol hajók, hogy a szállítmányokat megvédjék, azért van angol katonaság a szigeten, hogy ezt az utat biztosítsa. Viszont a németeknek az az érdekük, hogy ellenfelük ne használhassa békekességben.

Teljes önállóságra törekvése már nehezebben érthető meg. A sziget neve Izland, Eislandot, jégországot jelent. Ebből már sejthetjük, hogy a természet nem igen kedvez az ember megélhetésének. Földjét a jégkorszakban éppenúgy teljesen elborította a jég, mint ma Grönlandot. Még ma is valamivel nagyobb terület van jég alatt, mint Pest megye területe. Nem összefüggő takaró ez, hanem foltokban helyezkedik el. A legnagyobb közöttük a Vatnajökull, magyarul Vatná-gleccser. Csaknem akkora, mint Szabolcs és Hajdú megye együtt. A jégkorszakban e jégtakaró alatt azonban a Föld belső tüze lappangott. Ez azután abban a korban, mikor a Kárpátok meg az Alpok keletkeztek, kirobbant. Először a hatalmas jégpáncélt törte át, azután tömördek forró lávát és hamut lökött ki, olvasztva a jeget és építve a szigetet. A jégország tehát mai alakját a vulkanizmusnak köszönheti. A belső tűz még nem aludt ki. Izland ma is a Föld legvulkánosabb tájéka. 29 tűzhányója működik és hol az egyik, hol a másik tör ki. Legszorgalmasabb és ezért legismertebb a Hekla; a történelmi időkben már 30-szor tört ki. A legemlékezetesebb azonban a Skapta 1783-i kitörése. Lávéja folyóvízben folyt le s a lakosság egyötödét, a marhaállomány felét, a ló háromnegyedét és a juhállomány négyötödét pusztította el. A kitörések főként akkor okoznak nagy károkat, ha a forró láva és hamu jég- és hómezőkre esik. Ilyenkor hatalmas árvizek zúdulnak a lakott vidékekre.

Vulkános jelenség a föld kérgének az a számos repedése is, amely Izland felszínét barázdálja. Rajtuk a kisebb vulkánok hosszú sora helyezkedik el. Vannak köztük olyan aprók is, hogy a kráterük átmérője legfeljebb 10—30 cm. A hasadékokból sok helyen meleg forrás tör ki. Közülük több időszakosan működik. Ezeket a leghíresebb izlandi forrás neve után gejzireknek nevezik. Gejzír izlandi nyelven Nagyapót jelent. A Nagyapó, a Nagy Gejzír működése a világ egyik legszebb látványossága. Morgás előzi meg mindig a kitörést. A nyílásból előbb nagy gőzfelhők szakadnak ki, majd 3 m vastag forró vízsugár szökken 25—30 m magasba. Egyik sugár a másikat követi. Ez a naponként ismétlődő csodálatos látvány 2—3 percig

tart. Majd fokozatosan kimerül és megáll. Ilyen gejzír Európában az izlandiakon kívül csak egy van: nálunk, Kassa közelében, Ránkherlányban. Izland egyik jövedelmi forrása az idegenforgalom. Ebben nem kis részük van éppen a gejzíreknek. Sajnos, egyre csendesebbek lesznek.

A hőforrások vizét ma mindinkább felhasználják. Reykiaviknak, a fővárosnak nemzeti színházát cementcsöveken vezetett ilyen vízzel fűtötték s az eredmény arra készítette őket, hogy a város összes lakóházainak a fűtését erre rendezzék be. Megpróbálták a mezőgazdaság szolgálatába is állítani. Ezzel melegítik a talajt és ma már olyan földeken természetnek burzonyát, zöltség- és répaféléket, káposztát, amelyeknek megművelésére azelőtt nem is gondolhattak. Üvegházakban pedig még különféle gyümölcs termesztését kísérelték meg eredményesen. Még datolyát is sikerült termesztetniök. Mi a természetes meleg vizeket legfeljebb fürdők létesítésére használtuk fel eddig.

Izland földjét tehát vulkáni kőzetek alkotják. A hamu meg az elmálott láva kitűnő termőtalaj, maga a láva azonban terméketlen. Már pedig a szigetet körülbelül akkora területen, amekkora Csongrád, Békés és Jász-Nagykún-Szolnok megye együtt, lávaföld borítja. Terméketlenek a homokkal, durva kisebb-nagyobb kötőrmelékekkel (moréna), meg a jéggel borított talajok is. Bizony, az Alföldünk nagyságát még valamikétfelül is múló (105.000. Km²) sziget fele sem használható fel termelésre. Bár itt a talaj mély, kőmentes és könnyű megmunkálni, gabonatermesztésre még sem alkalmas, hanem csak fű nő rajta.

Azonban még ez sem teremne meg, ha az éghajlat nem segítene. Izland északi része már a sarkkörön túl nyúlik. Igaz, hogy csak igen kicsiny része ez. Mégis, ha a Golf-áramlásnak nevezett meleg víz nem folyná körül, akkor a sziget még alkalmatlanabb volna az ember számára, mint ma. Kedvez a hőmérsékletének az is, hogy Izland azon a földhátan fekszik, amelyik Skócia és Grönland között a tenger felszíne alatt vonul. Ez a földhát akadályozza meg, hogy az Északi Jeges-tenger hideg vize az Atlanti-óceánnal összekeveredjék s így azt is, hogy Izland hőmérsékletét nagyon leszállítsa. Ezért általánosságban enyhe telei és hűvös nyarai vannak. Legmelegebb hónapjaiban, júliusban és augusztusban 10—13 C° a meleg. Ha ilyen a nyár, akkor a zab meg a rozs teljesen megéri. De csak a partvidéken ilyen kedvező az éghajlat. A sziget belsejében még nyáron is havazik. E hideg miatt képződhettek és maradhattak meg a gleccserek.

Az időjárás azonban nagyon szeszélyes. Olykor északról és északnyugatról szél zúdul a szigetre. Ha ez hosszabb ideig tart, akkor a tél szigorú s a következő nyáron olyan hideg lesz, hogy a fű növése is visszamarad. Még éhínséget is szenvedhetnek, mert nemcsak az állatokban esik nagy kár és elmarad a csekély termés is, de az ételmet hozó hajók sem tudnak hozzáférni, mert a partok befagynak. A szélviharok gyakoriak. Izland Európa viharsarka. Künn a tengeren a víztömegeket hatalmas hullámokká duzzasztják a szelek, a szigeten pedig a homokot, port, havat viszik magukkal. Ilyenkor nemcsak az utazás életveszélyes, de még a házból sem tanácsos kimenni. Ezek a porviharok borzalmasságuk ellenére is nagyszerű képet nyújtanak. A vastag porfelhők feketék, de amint a fény átvilágít rajtuk, a barnától a sárgáig változó, felül az ibolyába, legkülső szélükön zöldbe játszó színt mutatva, örült gyorsasággal száguldanak tova.

A Nap elveszti fényét s a nappal mély alkonyattá tompul a sűrű porfelhőben.

A mostoha természeti viszonyok, meg a nagy földrészekről távolos fekvése miatt érthető, hogy nem sok ember él a szigeten. Ma körülbelül 120.000 lakosa van, tehát még annyi sem, mint Debrecennek. Amíg a trianon: Magyarországon 1 Km²-en átlag 98 ember élt, itt csak egy tud megélni ugyanekkora földön. A valóságban persze nem egyenletesen oszlanak el a szigeten, már csak azért sem, mert csupán akkora területe lakható, amekkora Pest megye, a Bácska és a Bánság együttvéve, vagyis a szigetnek bő egyharmada. A belsőben vannak olyan helyek, ahová az ember nem tette be még a lábát. Bár körülbelül 80.000 ember még szétszórtan, tanyákon él, mégis ma már egyre többen vándorolnak a partvidék halászfalvaiba és kereskedelmi állomásaira. Az egész népesség egyharmadára becsülik a városi lakosságot s ebből 23.000-en a fővárosban, Reykiavikban élnek. Régebben ennek a házai is fából és turfából épültek, mint a többi izlandi ház, ma azonban egyre több a kő-, sőt betonháza. Van temploma, két múzeuma, színháza, könyvtára, közép- és felső iskolája. Aszfaltozott utcáin egyre forgalmasabb az élet.

A tanya gyepfállal körülvett birtok. A lakóházak zöme a tanya közepén épült turfából. A ház homlokzatát és a legjobb szobájának padlóját fából készítik, a többi szobát látatömbökkel burkolják és a főbb szobák falát fával bélelik ki. Állandó tartózkodásra az úgynevezett fürdőszobát használják. Ez a helyiség csak a nevében őrizte meg régi rendeltetését, mert a fürdés nagyon kiment a divatból. Régebben több nyitott pricc volt a falak mellett a családtagok hálóhelyeül, ma már ágyakat, asztalt, székeket, néhány ládát láthatunk benne. Az utas ember számára vendégszobát tartanak. Néha többet is. Ha a tanyán ilyen nincs, akkor az utast a templomban helyezik el éjtszakára. Az idegent szívesen fogadják, de a vendégül látást megfizettetik. Hiszen az idegenforgalom egész jövedelmük.

A turfaépületeket újabban már hullámos bádogtetővel fedett faházak váltják fel, főként a halászfalvakban; a tanyai gazdasági épületek azonban most is régi anyagból épülnek. Közvetlenül a lakóházak mellett gyepfállal körülvett veteményes kertet látunk. Burgonyát, répát, kelkáposztát, rebarbarát természetesen benne. Ezután a trágyázott, majd távolabb a trágyázatlan rétek terjeszkednek. Az utóbbi termését öntözéssel és a juhok időnként itt „hálátásá"-val emelik. A gazdának a saját birtokán kívül gyakran joga van még a község hegyi legelőjének használatához. Ide nyárra hajtják ki az állatokat.

Abból hogy a lakosság kétharmada még tanyákon él, látható a mezőgazdaság fontossága. A növénytermelés azonban háttérbe szorul az állattenyésztés mellett és behozatalra van szükség. A halászat termékeinek és a feldolgozásukból származó áruk értékesítésével keresik meg az ehhez szükséges pénzt. Ez sem valami sok; ezért Izland népe mindig küszködött az életéért. Azt hinnők, hogy az ilyen nép megőrül, ha valamelyik gazdag nemzet veszi pártfogásába. A dánok pedig Európa legmódosabb emberei közé tartoztak. Az izlandiak történetükből más tanulságot vontak le. Azt tapasztalták, hogy sokkal jobban éltek, mikor maguk intézték sorsukat. Az idegen uralom nem jótéteményt akar gyakorolni, hanem arra törekszik, hogy minél jobban kihasználja a maga javára az uralma alá került népet. A több mint 1000 éves izlandi történet is ezt tanítja.

A sziget első lakói Kr. u. 795-ben ír szerzetesek voltak. Azért telepedtek itt le, hogy remetéskedjenek. 860 körül egy svéd hajózta körül a szigetet. Ő nevezte el Izlandnak Amikor Norvégia apró fejedelemségeit az egyik erőskezű fejedelem a maga uralma alatt királysággá egyesítette, sok fejedelem és paraszt nem akarta alávetni magát és inkább kivándorolt Norvégiából. Izlandon telepedtek le. Ez 874-ben, tehát még a magyar honfoglalás előtt történt. Később máshonnan is jöttek telepések és 900 körül már a sziget lakható része, a partvidék be volt népesítve. Szabadságszeretük hozta ide a telepeseket, ez érvényesült tehát az állam vezetésében. A szabad államról ma azt mondanók, hogy köztársaság volt. Ők is 1000 körül — Szent István uralkodása idejében — vették fel a kereszténységet.

A szabad állam igen szépen boldogult. A Norvégiából behozott háziállatok nagyon jól alkalmazkodtak a sziget hasonló természetéhez. A földet is megmivelték az izlandiak és a belföldi növényvilágot is hasznosították. A mezőgazdaság volt a főfoglalkozásuk; emellett halászat és fókát. rozmárt, madarakat és egyéb vadakat vadásztak. A hosszú téli estéken — hiszen az északi sark körül már 24 óráig tartó éjtszakák is vannak — gyapjúfonalat és -szövetet készítettek és ezeket más európai országoknak adták el.

Ennek a virágzó életnek véget vetett a pártoskodás. Polgárháborúban marcangolták egymást. Végre — 1264-ben — néhány békességet szerető vezető férfi kezdeményezésére Izland alávetette magát a norvég király uralmának. Az ősök azért hagyták el hazájukat, hogy ne uralkodjék senki fölöttük, az utódok pedig a viszálykodás elkerülése végett kénytelenek lemondani függetlenségükről, amiért pedig olyan sokat áldoztak. A király szívesen fogadta a felajánlott szigetet; biztosította ugyan a lakosságot arról, hogy alkotmányát és függetlenségét tiszteletben tartja, ígéretét azonban sem ő, sem az utódai nem tartották meg. A sziget önkormányzata fokozatosan megszűnt. Norvég hivatalnokok igazgatták, a norvég törvények szerint bíráskodtak ügyekben, majd a kereskedelmet a király sajátította ki. Mintha csak a magyar történelmet olvasnók! Amikor Norvégia Dániával egyesült, Izland is dán uralom alá került. Helyzete csak annyiban változott, hogy ezentúl nem a norvégok, hanem a dánok szipolyozták ki az izlandiakat. A kereskedelem a dán kereskedők monopóliuma volt. Az izlandiak vállalkozási kedve megbénult. Mivel a halászat termékeiért többet kaptak, mint a mezőgazdaságiakért, elhanyagolták a földművelést és az állattenyésztésből, meg a halászatból akartak megélni. Amde a dánok megtiltották, hogy az izlandiak fedett hajókat használjanak, nehogy a külfölddel önállóan lépjenek összeköttetésbe. A nyílt csónakok alkalmazásával azután elfelejtették, miként kell viselkedni a nyílt tengeren, sok halász a tengerbe fulladt és a zsákmány is kevés volt. Ugyanakkor az angol, francia és hollandi halászok gazdag rakománnyal tértek hazájukba az izlandi vizekről. Ők gazdagodtak meg az izlandi halászatból. Ez lett az ára annak, hogy függetlenségükről lemondtak, illetőleg, hogy nem fértek össze, mikor jól ment a dolguk.

Ezeket a bajokat tetézték még a járványok, rossz termés, a tűzhányók kitörései, angol és algériai kalózok fosztogatásai. Amint azonban ez a sok nyomás enyhült, az izlandiak magukhoz tértek. Elsősorban mezőgazdaságukat hozták rendbe. Ez meglepően rövid idő alatt sikerült nekik. Rideg földjük meghálálta, hogy hűséggel visszatértek hozzá.

Az 1800-as évek elején hozzáfogtak függetlenségük visszaszerzéséhez. Őket ugyan nem Széchenyi tanította arra, hogy előbb gazdagnak kell lennünk, ha függetlenséget akarunk, hanem maguktól jöttek rá erre az igazságra. A küzdelemben csakugyan erős fegyverük volt, hogy lassacskán vagyonosodtak. 1874-ben, fennállásuk 1000. évében végre csakugyan önkormányzati jogot kaptak a dánoktól. A közigazgatás felelős feje az izlandi miniszter lett; a király nevezte ki. Először Kopenhágában volt a székhelye, később azonban kivívták azt is, hogy Reykiavikba helyezték ezt át.

Önállósága óta a sziget szépen fejlődött, főként az utolsó 40 év alatt. A kereskedelmet minden nép számára szabaddá tették, iskolákat építettek, múzeumokat, könyvtárakat, könyvnyomdákat rendeztek be, újságokat, takarékpénztárakat, bankokat alapítottak, az egészségügyet megjavították, utakat építettek. Sok új tanya létesült, mert újabb földeket vettek művelés alá. Régebben az ország területének a fele az államé, vagy az egyházné volt, most azonban több mint 80%-a magántulajdon, a többi az államé és a községeké. A termés is növekedett, de távolról sem elégíti ki a lakosság élelmi szükségletét. A földművelésnél most is fontosabb az állattenyésztés. Legtöbb a juh. Minden izlandira hat juh esik. Húsát, bőrét, a szarvasmarha tejéből készült vaját fokozódó mennyiségben szállítják a külföldre. A halászat a legtekélyesebb halászajók és eszközök alkalmazása következtében egyre többet ad el a külföldnek. Míg 1900 előtt a lakosság 2%-a volt kézműves, ma már 12%-a az. Néhány gyár is épült.

A haladás tehát minden téren megindult. Ezt az izlandiak annak tulajdonítják, hogy nem gyámlikodnak most már senki sem felettük. Ezért határozták el, hogy független állami életre rendezkednek be, mely még az államfő személyében sem köti őket más államhoz.

Márton Béla

KIK TALÁLTÁK FEL A GŐZGÉPET?

„Minden nagy találmányt, mely az emberiség életében forradalmat idézett elő, évszázadok szellemi munkája hozott létre” — mondja egyik természettudósunk. Sokaknak csak az volt a hivatásuk, hogy előkészítsék az új csoda eljövételét, hogy kutatásaik részletkincseit, különböző utakon járva, az emberi szellem szolgálatába állítsák, míg azután lassan-lassan megvalósult a nagy álom: a találmány.

Ugyanez a története a gőzgép felfedezésének is. Az első gondolat fellillanásától Watt gőzgépig hosszú utat tett meg az emberi ész és akarat. A munkából nemcsak tudósok vették ki részüket, hanem II. Szilveszter pápától a kis Potter inasig a társadalom minden rétege. Sok nemzet fel tudja mutatni a maga James Watt-ját,¹ a gőzgép feltalálóját, aki vagy függetlenül a többiektől, vagy mások eredményei alapján új meglátásaival kétségtelenül nagy eredményeket ért el és közelebb hozta az új csoda eljövételét. Ne csodálkozzunk azért, ha a franciák, vagy olaszok éppúgy maguknak tulajdonítják a gőzgép felfedezésének a dicsőségét, mint az angolok.

A találmányok történetében talán egy sem akad, amely olyan érdekes, szinte regényes körülmények között jutott el a megvalósuláshoz, mint éppen a gőzgép.

¹ Ejtisd: dzsémz watt.